

JOSEP MARIA CASASÚS

LA PRAGMÀTICA PERIODÍSTICA COM A SUPERACIÓ DELS VELLs ESTUDIS DE REDACCIÓ PERIODÍSTICA

La meua proposta d'ampliar, d'enfortir o, si voleu, de superar positivament els estudis tradicionals sobre Redacció Periodística, amb una formulació de metodologia i de pràctica de la recerca anomenada Pragmàtica Periodística, relliga amb els plantejaments que Hans Robert Jauss i Wolfgang Iser han fet en el camp de la Literatura, des de l'òptica de l'Estètica de la Recepció; però també relliga, sobretot, amb la perspectiva més àmplia i completa de la Teoria Empírica de la Literatura que ha desplegat Siegfried J. Schmidt.

Si bé les propostes d'Iser respecte a l'apreciació de les diferències entre **text** i **obra** escauen molt bé a les necessitats dels estudis en Periodística, la concepció global que Schmidt proposa de tot el conjunt d'**accions socials** que conformen el **sistema de comunicació** constitueix, si més no, un marc teòric, constant i indefugible.

Encaix de la recerca sobre recepció dins la Periodística

A dissemblança del **text**, que és el producte objectiu creat per l'autor, un producte que apleix la funció d'un magatzem de capacitats significatives, l'**obra** és un producte més subjectiu, més individualitzat i més personalitzat, més fragmentari i més segmentat.

D'acord amb el Wolfgang Iser dels primers anys 70, el **text** és la pura potencialitat, i l'**obra** és el conjunt de sentits conjoinats pel lector en l'exercici de la lectura.

El text, segons Iser, és un potencial d'efectes, que només es pot actualitzar en el procés de lectura.

En el meu esquema teòric per una Periodística de la Recepció prefereixo plantejar aquest paradigma de la següent manera, certament més extremada i directa: **el text només esdevé obra quan l'interpreta cada lector.**

Des d'aquesta perspectiva recepcionista, el lector és una mena de coautor, o, com diria el doctor Héctor Borrat, un coproductor dins la "polifonia coproduïda" que s'interpreta cada dia a l'auditori convocat pel Periodisme.

El doctor Siegfried J. Schmidt ha enriquit aquest quadre de conceptes - que des de la perspectiva recepcionista està integrat pel concepte de **text** i pel concepte d'**obra**- amb el concepte de **comunicat**, entès aquest darrer com una construcció cognitiva que es diferencia del **text**. El text, segons ell, és només la base lingüística del comunicat, matís que permet que l'objecte lingüístic susceptible de ser percebut es diferenciï de la construcció cognitiva que un determinat participant comunicatiu li assigna.

Des del punt de vista de la meua proposta d'una Pragmàtica Periodística que englobi una inicial Periodística de la Recepció, el lector és l'interpret del text, el factor humà que desplega aquest text, al qual transforma, realitza o recrea fins a convertir-lo en una obra periodística.

No cal dir com aquest plantejament resulta molt més adient pels estudis de Periodística que no pas pels estudis de Poètica o Literatura. Entre d'altres coses, perquè si bé és possible, teòricament, que hi hagi un acte literari sense lectors (no és estrany aquest fenomen en la literatura experimental o en la literatura íntima), no existeix de cap manera un acte periodístic sense lectors. No es pot estudiar Periodística, doncs, sense atendre la recepció, cosa que, en canvi, sí que és possible de fer, teòricament, en Literatura.

L'objecte d'estudi propi de la Periodística, en la seva accepció de disciplina científica, és, no cal dir, el Periodisme entès com un fenomen conformat per una varietat d'activitats individuals i col·lectives, de caràcter tècnic i professional, que només es materialitzen si hi ha una audiència, uns lectors, un públic, i, en definitiva, una recepció.

Allò que sembla nou i convenient per a la Literatura o la Poètica (la renovada atenció als factors recepcionals) és, en canvi, del tot imprescindible a la Periodística o a la Retòrica, sobre tot des que la Retòrica, quan va entrar en crisi a les nostres cultures -a l'alba de la modernitat- esdevingué únicament Periodística.

En els antecedents més reculats d'aquesta Periodística que ha brotat de l'empelt inserit en el vell tronc de la Retòrica trobem, tanmateix, l'Aristòtil que no oblidava el públic, ni els auditors, ni els receptors del discurs de l'orador modèlic.

El factor receptiu és, doncs, una preocupació antiga, que esdevé constant durant el llarg itinerari de la disciplina retòrica a través dels clàssics compartits (Ciceró, Quintilià) i, més tard, a través dels autors que contribuïren a estendre el brancom de l'arbre comú per les diverses cultures; autors representats en el nostre cas per Ramon Llull i Joan Lluís Vives, a l'etapa medieval i escolàstica, i per Antoni de Capmany, Pau Piferrer, i Josep Coll i Vehí, en la revifalla retòrica neoclàssica i en la del Romanticisme preceptiu.

La dicotomia Periodisme/Literatura des de la perspectiva d'una Periodística de la Recepció

Esclarir aquelles velles terres frontereres emboirades on s'aiguabarrejen Literatura i Periodisme és, efectivament, un dels reptes més engrescadors de la recerca teòrica i alhora experimental que podem escometre des de les posicions de la Periodística de la Recepció, o si voleu, des de les perspectives més àmplies de la Pragmàtica Periodística.

La Periodística de la Recepció, primera proposta meua que lliga amb els corrents més recents de la crítica i de la història literàries de l'escola alemanya de Hans Robert Jauss i de Wolfgang Iser (l'Estètica de la Recepció), i de Siegfried J. Schmidt (la Teoria Empírica de la Literatura o Pragmàtica Literària) (Casasús, 1989 a.), és complementària del mètode del Comparatisme Periodístico-Literari que ha formulat el professor Lluís Albert Chillón en la tesi doctoral suara rebuda en el Departament de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona (Chillón, 1990).

Pensem, per exemple, en les possibilitats d'una mena d'exploració recepcionista dels llindars embromats que hi ha entre Periodisme i Literatura, la qual arrenqués dels criteris de delimitació de la comunicació literària que va formular Siegfried Schmidt a "*Stratègies discursives*" (Schmidt, 1978): per una banda, l'anomenada per ell "Regla F", com a primer criteri de delimitació: i per altra banda, el concepte de "polifuncionalitat", com a segon criteri de delimitació.

La "regla F" de Schmidt estableix que tots aquells que participen en la comunicació estètica estan sotmesos a la instrucció d'actuar de manera que, d'antuvi, no jutjin les coses exposades segons criteris de veritat, en el sentit de ver o fals.

La veritat o la falsedat d'una referència es mesura segons la relació dels referents amb la realitat, relació que els participants en la comunicació accepten, en un moment determinat, com socialment vàlida.

La "regla F" implica, doncs, que la funció pragmàtica tingui, al meu entendre, una elevada graduació d'ambigüitat. La "regla F" és despragmatitzadora.

La "polifuncionalitat", per dir-ho curt, és el conjunt de propietats textuais significatives que són a l'abast del productor de textos literaris, i que són esperades pel receptor.

La "polifuncionalitat" permet fer lectures diverses d'un mateix text. En aquest sentit, el factor "polifuncional" relliga amb el concepte d' "obra" que va formular Wolfgang Iser, i al qual ja m'he referit. És a dir, l' "obra" entesa com a conjunt de significats elaborats pels lectors durant el procés de lectura.

La conjuminació dels criteris de la "regla F" i de la "polifuncionalitat" determina el caràcter literari o estètic d'una comunicació verbal englobat en el concepte de "ficció".

En la comunicació no literària, com és el cas de la periodística, s'imposa, en canvi, vincular els textos al marc de referència dels models de realitat que són vàlids alhora pel productor i pel receptor. El cotext i el context, en aquest cas, redueixen a monosèmies les polisèmies dels components lingüístics del

text.

La mútua relació dialèctica entre "regla F" i "polifuncionalitat" basteix l'espectre literari.

La "regla F" despragmatitza la comunicació perquè la transforma en ambigüa. És una propietat que s'incrusta en el procés de comunicació. La despragmatització acreix les taxes d'ambigüitat.

La "polifuncionalitat", en canvi, és una propietat dels ingredients lingüístics que provoca polisèmia.

L'assoliment de la "ficció" mitjançant les operacions de despragmatització, i mitjançant la polisèmia i l'equivocitat, determinen la Literatura.

Els referents de realitat, la pragmatització, la monosèmia i la univocitat determinen, en canvi, el Periodisme.

Tots sabem, però, que la dicotomia Literatura/Periodisme no es resol fàcilment quan hom només la recolza en una dicotomia prèvia -i primària- formulada en termes de Ficció/Realitat.

El professor Schmidt, dotze anys després d'anunciar la seva teoria comunicativa, reconeixia trobar-se encara en aquest atzucac quan, el propassat mes d'agost, en el discurs inicial de la XI Conferència Internacional d'Estètica Empírica celebrat a Budapest, feia una afirmació que ell mateix va reblar a les III Jornades de Periodística de Barcelona: *"El desplaçament d'una dicotomització basada en categories vers un tractament operatiu d'una dicotomització dependent del context, serà una de les característiques dels anys 90"* (Schmidt, 1990).

No cal dir com aquestes tendències de recerca alteren molts dels enfocaments tradicionals en Periodística, i concretament aquells plantejaments tancats de Genologia Periodística, els quals han estat molt blasmats pels professors més innovadors que exerceixen en el camp del Periodisme.

A les IV Jornades de Ciències de la Informació, celebrades a Navarra, a la primera de novembre de 1990, encara assistírem a una dura confrontació dialèctica entre les posicions més "preceptivistes" i les més "anàrquiques" sobre aquesta qüestió dels gèneres, formulades unes i altres, massa sovint, des de la perspectiva generacional, barroerament simplista, d'identificar el genologisme amb els professors "més grans" i el liberalisme amb els professors "més joves".

Val a dir, en aquest sentit, que l'hostilitat vers els gèneres no és pas privativa d'un capteniment actual, jove i renovador. Recordem que els corrents de crítica idealista del segle XIX ja negaven radicalment l'existència dels gèneres, i que el romanticisme, sobretot l'alemany, maldava per trencar el sistema tradicional classicista de gèneres estàtics.

La meua posició eclèctica pel que fa a la qüestió de la Genologia Periodística recolza, no res menys, en les lliçons derivades de les noves recerques recepcionals, les quals consideren, justament, que els gèneres són un factor essencial de l'horitzó d'expectatives del lector (Jauss, 1970, pàg. 177).

Aproximació al sistema de la Pragmàtica Periodística

Siegfried J. Schmidt descriu allò que ell anomena "sistema de la Literatura" a partir d'un esquema general integrat per les següents accions comunicatives literàries: producció, mediació, recepció i transformació del text.

Cal dir, d'antuvi, però, que aquesta és una formulació amb la qual ja estan familiaritzats els estudis moderns de Periodística. M. Michael Nickl, sense anar més lluny, va definir la Periodística des d'aquesta mateixa perspectiva pragmàtica: "*Journalistik ist die Lehre von der professionellen Medienrhetorik im Produktion, Vermittlung, Rezeption und ihre Kriterien, Methoden und Theorien*" (Nickl, 1987).

Allò que defineix la Periodística, segons Nickl, és doncs, el sistema comunicatiu. La Periodística és, en conseqüència, una Pragmàtica pura, cosa que, segons sembla, no passava fins ara en Literatura. De la mateixa que sense receptors no hi ha Periodisme, sense pragmàtica no hi ha Periodística.

Val a dir, però, que si alguna aportació nova ha fet Schmidt a l'esquema general dels "sistemes" literari i periodístic, aquesta ha estat la del concepte metodològic vinculat a l'acció de "transformació". Dins del sistema de la Literatura la transformació implica principalment l'acció de la crítica i dels especialistes. En el sistema de la Periodística, en canvi, la transformació és una funció que pertoca molt particularment als receptors, quan aquests actuen directament o indirectament sobre el mitjà de comunicació d'alguna de les següents maneres: o bé participant en els seus continguts (per exemple, a través de les cartes al director, tal com s'estudien a Gomis, 1990); o bé manifestant complaença o rebuig (és a dir el resultat contradictori de les variables **confirmació/decepció** de l'equació **expectatives#acompliment** de la distància comunicativa), quan sintonitzen una emissora o quan compren sobretot un periòdic (Casasús, 1989 b).

El corrent de pragmàtica literària que encapçala Siegfried J. Schmidt proposa que la Teoria de la Literatura ha de considerar, inexcusablement, la totalitat de les accions socials generades entorn del **comunicat** entès com una construcció cognitiva diferenciada del **text**. El professor de Siegen va més enllà de la distincions entre **text** i **obra** que van establir les perspectives recepcionistes. El text, segons ell, és només la base lingüística del comunicat, matís que separa clarament l'objecte lingüístic susceptible de ser percebut de la construcció cognitiva que un determinat participant comunicatiu pot assignar-li. El significat, segons Schmidt, només es troba, doncs, en el domini cognitiu del subjecte coneixedor. El significat queda lligat a les accions i als participants que s'esdevenen dins del sistema comunicatiu. El significat no és una propietat del text.

D'acord amb aquestes perspectives, el doctor Schmidt propugna el desplegament d'una Teoria Empírica de la Literatura que superi les limitacions de la majoria de corrents de recerca del nostre segle que han centrat llur atenció, primària o exclusiva, en el text. La teoria de Schmidt, lluny de limitar-se a l'anàlisi del text, dirigeix el focus de la investigació vers tots els ressorts i tots fenòmens que actuen dins del sistema.

Això ja ho feia la Periodística des de molt abans, tal com hem vist en Nickl, explícitament, i tal com podem trobar en els antecedents més remots de la nostra matèria, hereva de la Retòrica antiga. L'esquema d'una Pragmàtica Periodística no és, doncs, un manlleu absolut de la Teoria Empírica de Schmidt ni dels corrents recepcionistes. La Pragmàtica Periodística és, de fet, com he dit abans, tota la Periodística. En aquest sentit, hom pot dir que és del tot sobrer el primer terme de la locució ("pragmàtica"), perquè el segon terme ("periodística") ja engloba el significat del dos termes. Ho diré d'una altra manera més clara: sense Pragmàtica no hi ha Periodística, de la mateixa manera que abans he argumentat que sense Recepció no hi ha Periodisme.

Si proposo inicialment la fórmula enunciativa de "Pragmàtica Periodística" -enunciació que mantinc en aquest article a efectes d'exposició acadèmica- es per tres raons principals: la primera, per remarcar el caràcter eminentment pragmàtic de la nostra disciplina; la segona, per vincular-la solidàriament als corrents que ara flueixen paral·lels pel camp de la Literatura; i la tercera, perquè la Periodística és una Pragmàtica que presenta uns trets i uns mètodes genuïns.

És aquesta darrera raó aquella que mereix encara una explicació meva més detallada; una explicació que, alhora, facilitarà l'aportació d'una certa casuística.

La Pragmàtica Periodística, per exemple, ha d'incloure un plantejament d'estudi de l'acció o fase anomenada "producció" que incorpori dades sobre la gènesi del text, fenomen que trobem en el nivell que Carlos Reis anomena "pre-textual" (Reis, 1981, pàgs. 52 i 53).

D'acord amb aquest enfocament, l'anàlisi de la producció del text, en Periodística, ha de valorar inevitablement factors decisius com són les condicions de treball dels periodistes (l'ambient de les redaccions, les taules improvisades pels enviats especials o pels corresponents de guerra, les limitacions imposades per la tecnologia de la comunicació, etc.); com són les exigències horàries de tancament de les edicions dels diaris o de l'emissió dels informatius de ràdio i de televisió (la necessitat d'enllestir un relat en pocs minuts); o com és el caràcter de treball col·lectiu que tenen tots els productes periodístics (ultra el primer autor originari, el text pot passar -o podia passar- per molts sedassos: el telegrafista, el mecanògraf, el redactor de taula o editor, el cap de secció, el redactor en cap, el director, el linotipista, el fotocomponedor, el corrector).

Pel que fa a un segment de casuística del primer bloc de factors (el de les condicions de treball de corresponents i d'enviats especials), cal dir que una de les actuals recerques concretes del Seminari de Periodística de la Universitat Autònoma de Barcelona està orientada a apreciar l'obra del periodista Josep Pla (1897-1981) des d'aquesta perspectiva analítica tan específica. El fet que el mateix autor afirmés que "havia nascut per a escriure articles sobre les taules fredes i mercenàries dels hotels" (Pla, 1928, pàg. 12) convida a una avaluació tècnica dels ressorts que conformen l'estil en la fase de producció -o, més concretament, de gènesi- de l'obra periodística.

Per altra banda, la metodologia emprada del professor nord-americà William Braasch Watson quan va estudiar, de manera sistemàtica, els

despatxos que Ernest Hemingway (1899-1961) havia enviat des de Catalunya quan era corresponal de l'agència NANA durant els anys de la guerra espanyola del 1936, és una mostra molt reeixida d'una altra mena d'anàlisi microsociològica, molt típica de la recerca aplicada en Pragmàtica Periodística: aquella que fa referència al caràcter col·lectiu del treball periodístic. Watson ha estudiat els set o vuit filtres per on passaven les cròniques de guerra d'Hemingway, des de les anotacions fetes al front en un quadern de butxaca fins a la publicació del text en un diari (Watson, 1988).

Aquest tipus de recerca específica de la Periodística, centrada en la gènesi, en la producció i en la mediació del text, té una evident utilitat, tanmateix, per a una docència racional i per a un aprenentatge crític, universitari, de l'ofici de periodista.

Dins del sistema comunicatiu que és objecte d'estudi per part de la Periodística hi ha altres peces que tenen una valor molt especial i determinant respecte a la que puguin tenir en el marc d'altres sistemes com, per exemple, el literari. Una d'elles està vinculada al concepte de periodicitat, tan específic del periodisme, i productor de l' "efecte acumulatiu" que ha descrit Jürgen Wilke (1984).

Des de la perspectiva de l'acció receptiva, en concret, el grau i la intensitat de la periodicitat de publicació d'una columna signada i la longevitat de la secció són, per exemple, factors cabdals per a l'avaluació de l'eficàcia periodística.

La capacitat d'influx d'un periodista sobre el cos de lectors creix en proporció directa a dos elements: 1) la freqüència i la regularitat de l'aparició dels seus textos; i 2) la durada que tingui, al llarg dels temps, l'espectre receptiu configurat per l'anterior element.

D'acord amb aquestes lleis recepcionals, l'autor d'articles que apareixen regularment, en el mateix diari, i amb una freqüència quotidiana, té una recepció més positiva (encara que pot ser d'acceptació o de rebuig) que no pas aquell que, encara que publica de manera sovintejada, no surt cada dia, o no surt regularment. La quotidianeïtat augmenta la popularitat del periodista i, no gensmenys, la seva capacitat d'influir en l'opinió pública, i la de fer-se un públic fidel. Per altra banda, la longevitat d'aquesta quotidianeïtat regular (la presència diària en el diari durant mesos i anys) reforça els efectes positius de la periodicitat regular quotidiana.

L'autor que signa una peça cada dia té, a més, d'altres avantatges receptius, com és, principalment, la major tolerància dels lectors davant d'un article no reeixit, i la possibilitat immediata (l'endemà mateix) que té l'autor d'esmenar aviat la recepció espatllada, de suplir la mancança o d'apaivagar les reaccions desvetllades dins un horitzó d'expectatives que han quedat decebudes.

La tesi de doctorat sobre la periodística de Josep Maria Espinàs (1927), que desplega Narcís Clotet (Clotet 1990), investigador en el Seminari de Periodística de la Universitat Autònoma de Barcelona, aportarà noves receptes metodològiques i, no cal dir, valuoses descobertes de camps dins d'aquesta línia de recerca pragmàtica en Periodística que focalitza la seva atenció en el factor de la periodicitat.

Una altra dimensió interessant d'aquests nous enfocaments en Periodística és la recerca recepcional aplicada a l'anàlisi sincrònica o diacrònica d'horitzons històrics d'expectatives. He iniciat investigacions en aquest camp, dirigides a estudiar determinats aspectes de l'obra periodística de Jacint Verdaguer (1845-1902) i de Joan Maragall (1860-1911). Com que encara em manquen resultats complets i definitius, permeteu-me que apunti només algunes de les hipòtesis plantejades, explicades amb més detall en una antologia que acabo d'enllestir (Casasús, 1991).

En el cas de Verdaguer es tracta d'escatir si el cicle "En defensa pròpia", que va escriure en sentir-se injustament perseguit, va congriar les reaccions que l'autor esperava en el marc de l'horitzó d'expectatives convocades. També es tracta de determinar si la publicació d'aquells treballs de periodisme de persuasió i de combat va influir en la resolució d'aquell cas històric.

La recerca sobre Maragall se centra en la famosa trilogia d'articles que va escriure després de la Setmana Tràgica (1909). La investigació recepcionista s'orienta, en aquest cas, en dos sentits. Per una banda, vers la hipòtesi d'una influència sobre l'autor català de la campanya periodística que respecte a l'"affaire Dreyfus" havia endegat Emile Zola (1840-1902) uns anys abans (1897-1900). Per l'altra banda, l'estudi de quina recepció hagués enregistat la publicació de l'article "*La ciutat del perdó*" que Enric Prat de la Riba (1870-1917), director de "*La Veu de Catalunya*", va censurar a Maragall.

En els dos casos, nogensmenys, hauriem d'analitzar el síndrome de la "distància comunicativa" que es va produir en sengles casos, i l'espectre de la respectiva fusió d'horitzons d'expectatives que ens revelaria un estudi realitzat segons la fórmula de "talls sincrònics" comparats (es a dir, com s'han rebut els articles de Verdaguer i de Maragall en diverses èpoques).

Malgrat les referències bibliogràfiques que he aportat, em cal fer dues remarques metodològiques.

La primera remarca és que la **distància comunicativa** ve determinada pels resultats de la següent equació:

$$\frac{\text{expectatives}}{\text{acompliment}} = \text{confirmació} \# \text{decepció}$$

La segona remarca que em cal fer és la de definir els conceptes d'**horitzó d'expectatives històriques**, de **tall sincrònic** i de **fusió d'horitzons**.

L'horitzó d'expectatives periodístiques històriques és el resultat de congriar la totalitat de lectures efectuades en l'època de publicació d'un escrit o en èpoques posteriors. Es pot obtenir mitjançant un procés de reconstrucció, dissenyat segons mètodes diacrònics (història de la successiva recepció d'un periodista o d'una obra periodística), o sincrònics (anàlisi de la recepció en un període determinat).

Són uns mètodes que poden combinar-se mitjançant la fórmula del tall sincrònic (la comparació entre horitzons d'expectatives de diferents anys decisius, significatius o aleatoris), fórmula susceptible de desembocar en una

fusió d'horitzons (Gadamer, 1961).

Vistos des d'aquestes perspectives noves, els articles de Verdaguer i de Maragall, com també els de Pla o d'Espinàs, prenen dimensions insospitades i obren vies inestroncables de recerca receptivista. Aquesta metodologia pragmàtica que proposem des del Seminari de Periodística, i que ara experimentem en diverses direccions complementàries, pot contribuir a una comprensió més completa i aprofundida del sistema comunicatiu català i de l'evolució del nostre periodisme.

Una mena de conclusió

La Periodística és una ciència eminentment pragmàtica en el sentit més ampli de l'accepció lingüística del mot. El sistema periodístic es presenta com una densa xarxa d'accions socials i individuals que s'influeixen i es complementen recíprocament. Les peces principals del sistema són aquestes: la producció (que integra també elements pre-textuals com la gènesi del text o la biografia de l'autor); la mediació (que integra factors específics del periodisme com són, per exemple, la censura, les tècniques de transmissió, o la periodicitat i la longevitat d'una firma o d'una secció); la recepció (un camp de recerca molt ampli i molt complex: enquestes, horitzó d'expectatives, fusió d'horitzons, etc.); i la transformació (acció dels receptors sobre els mitjans i sobre els periodistes). Aquesta bateria metodològica lliga amb les darreres tendències de recerca i de crítica en el sector de la Literatura: l'Estètica de la Recepció d'Iser i de Jauss, i la Teoria Empírica de Siegfried Schmidt. El fet que el corrent periodístic i el literari hagin confluït finalment en la pràctica investigadora dels darrers anys 80, sense que cap dels dos hagi manllevat totalment les propostes de l'altre (la realitat és que avançaven, sense saber-ho, en la mateixa direcció), és una prova palesa de que la Literatura i la Periodística, hereves de dues branques autònomes de la vella Retòrica, s'han retrobat ara en un camí de progrés.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- (Casasús, 1989 a.) **JOSEP MARIA CASASÚS**: "Propuesta para la incorporación de las perspectivas de la *Rezeptionsforschung* a los estudios sociológicos aplicados a la Periodística". Ponència presentada en el III Congreso de Sociología de la FASEE, San Sebastián, 29 -30 de septiembre de 1989.
- (Casasús, 1989 b.) **JOSEP MARIA CASASÚS**: "La Periodística de la Recepción como alternativa global a los estudios tradicionales sobre Redacción Periodística" en Comunicación y Sociedad, Pamplona, Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad de Navarra, Vol. II, 1989.
- (Casasús, 1991) **JOSEP MARIA CASASÚS**: "Periodisme que ha fet història". Barcelona, Diputació de Barcelona / Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1991.
- (Clotet, 1990) **NARCIS CLOTTET**: "Aproximació a la receptivitat dels articles de Josep Maria Espinàs a l'Avui (1976-1990)". Ponència presentada a les III Jornades de Periodística, Barcelona, novembre de 1990.
- (Chillón, 1990) **LLUIS ALBERT CHILLÓN**: "El reportatge novel·lat". Tesis doctoral. Departament de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1990.
- (Gadamer, 1961) **H.G. GADAMER**: "Wahrheit und Methode", Tübingen, J.C.B. Mohr, 1961.
- (Gomis, 1990) **LLORENÇ GOMIS**: "Les cartes dels lectors com a barem de la receptivitat periodística". Ponència presentada a les III Jornades de Periodística, Barcelona, novembre de 1990.
- (Jauss, 1970) **H.R. JAUSS**: "Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft", en Literaturgeschichte als Provokation, Frankfurt, 1970.
- (Nickl, 1987) **M. MICHAEL NICKL**: "Journalistik ist professionelle Medienrhetorik. Ein Charakterisierungsversuch" en Publizistik, 4, 1987.
- (Pla, 1928) **JOSEP PLA**: "Cartes de lluny", Barcelona, Editorial Selecta, 1954 (3a. edició).
- (Reis, 1981) **CARLOS REIS**: "Fundamentos y técnicas del análisis literario". Madrid, Editorial Gredos, 1981.
- (Schmidt, 1978) **SIEGFRIED J. SCHMIDT**: "La communication littéraire" en Stratégies discursives, Lyon Presses Universitaires de Lyon, 1978, pàgs. 19 a 31.
- (Schmidt, 1990) **SIEGFRIED J. SCHMIDT**: "Més enllà de la realitat i la ficció? El destí del dualisme a l'època dels mass-media". Lliçó magistral pronunciada en la sessió inaugural de les III Jornades de Periodística, Barcelona, 19 de novembre de 1990 (reproduïda com article en aquest número 4 de Periodística, Barcelona, Societat Catalana de Comunicació, 1991).
- (Watson, 1988) **WILLIAM BRAASCH WATSON**: "Hemingways's Spanish Civil War Dispatches" en The Hemingway Review, Vol. II, n. 2, primavera 1988.
- (Wilke, 1984) **JÜRGEN WILKE**: "Nachrichtenauswahl und Medienrealität in vier Jahrhunderten". Berlin - New York, Walter de Gruyter, 1984.